

บทที่ 5

สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายป่าชุมชนมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาลักษณะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและเงื่อนไขปัจจัยที่ส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายป่าชุมชน

พื้นที่ศึกษา คือชุมชนที่เป็นเครือข่ายป่าชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน โดยเฉพาะพื้นที่ศึกษาหลักคือ บ้านน้ำพุ และพื้นที่หมู่บ้านชุมชนเครือข่าย เช่นบ้านทุ่งยาว บ้านหนองหล่ม บ้านห้วยม้าโค้ง บ้านหนองเหียง เป็นต้น หมู่บ้านดังกล่าวเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ลักษณะทางภูมิศาสตร์เชื่อมต่อกัน การวิจัยครั้งนี้เก็บข้อมูลหลากหลายวิธีผสมผสานกัน เช่น การเข้าไปสังเกตวิถีชีวิตประจำวัน การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การเข้าร่วมในเหตุการณ์พื้นที่ศึกษา และพื้นที่ที่เป็นเครือข่ายป่าชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลบุคคล กลุ่มคนที่มีการปฏิสัมพันธ์รวมทั้งข้าราชการบางคน ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและธรรมชาติ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล จำแนกข้อมูลตามวัตถุประสงค์ และนำเสนอโดยการบรรยายเชิงวิเคราะห์และสังเคราะห์ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายป่าชุมชนมี 3 ลักษณะได้แก่

1.1 ลักษณะธรรมชาติ ปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้เกิดขึ้นได้ทุกขณะไม่มีการคาดการณ์ล่วงหน้า สถานที่ไม่ใช่เป็นตัวกำหนดของการปฏิสัมพันธ์แต่เป็นเพียงเวทีเท่านั้น โดยบุคคลที่มีการ ปฏิสัมพันธ์ต่อกันอาจเป็นสมาชิกเครือข่ายธรรมชาติหรือผู้นำ แกนนำผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมเหนือกว่าคนอื่นมาพบกันโดยบังเอิญ อาจมีภารกิจอย่างอื่นโดยไม่ได้ตั้งใจ เป็นการทักทายกันธรรมดา เนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับป่าชุมชนหรือมีเรื่องอื่นๆผสมผสานบ้าง การใช้เวลาของการปฏิสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับภารกิจจำเป็นของแต่ละฝ่าย อาจใช้เวลาสั้นๆ พอรู้เรื่องหรือพูดคุยยาวลักษณะหรือแสดงความคิดเห็น

การปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้โอกาสในการปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายมีมากและอย่างเต็มที่ และการพูดคุยอาจจะไม่ได้หวังผลอะไรก็ได้

1.2 ลักษณะกึ่งทางการ ปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้ มีผู้ร่วมปฏิสัมพันธ์หลายคนเป็นกลุ่มย่อยเกิดขึ้นได้ทั้งความบังเอิญ เช่น การพบกันโดยบังเอิญที่ร้านขายของชำ ใต้ต้นไม้ ศาลาพักร้อน กลางบ้าน ใต้ถุนบ้าน หรือที่ศาลาวัด ครั้งแรกอาจจะมี 1 – 2 คน

ร่วมปฏิสัมพันธ์ ที่มาพบกันโดยบังเอิญและมีสมาชิกมาพบและเข้าร่วมเสวนา และเกิดขึ้นได้ด้วยการนัดหมายบุคคลบางคนที่มีความร่วมของ แนวคิดเดียวกันหรือไปด้วยกันได้ โดยเนื้อหาสาระจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ ชุมชนโดยตรง และเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชนตนเองและชุมชนเครือข่าย คือเกี่ยวกับป่าชุมชน การต่อสู้ของชาวบ้านอื่นๆ ต่อกลุ่มผู้มีอิทธิพลเป็นหลัก ส่วนใหญ่การแสดงความคิดเห็นในกลุ่มย่อย ทุกคนมีโอกาสในการปฏิสัมพันธ์ต่อกันมากและอย่างเต็มที่ แต่ก็อาจมีบางคนที่รับฟังเฉยๆ และแสดงความคิดเห็นเป็นบางครั้ง และในวงเสวนามักจะมีบุคคล 1-2 คนที่แสดงออกโดยพฤติกรรมที่ชัดเจน ถึงการเป็นผู้นำทางความคิดและการผูกขาดในการปฏิสัมพันธ์คล้ายกับการเป็นประธาน การปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้ไม่มีการบันทึก

1.3 ลักษณะทางการ การปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้จะมีสมาชิกเครือข่ายเข้าร่วมเป็นกลุ่มใหญ่ มีการดำเนินเป็นขั้นตอนมีวาระเนื้อหาหลักขณะครบองค์ประชุม การดำเนินการขณะมีการปฏิสัมพันธ์ส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกระดับผู้นำหรือแกนนำที่ได้มีโอกาสไปปฏิสัมพันธ์นอกเครือข่าย หรือเป็นผู้นำทางความคิด ประธานอาจจะเป็นผู้ที่เป็นทางการหรือธรรมชาติ บางครั้งจะมีบุคคล ภายนอกชุมชนเครือข่ายที่เป็นที่รู้จักของชุมชนที่มีบทบาทในกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนเข้าร่วมปฏิสัมพันธ์ การปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้จะมีการนัดหมายหรือการออกหนังสือเชิญ หากวาระเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวงกว้างและต้องการข้อเสนอจากแหล่งอื่นหรือต้องการรับถ่ายทอดประสบการณ์นั้นๆ

การปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้จะมีการบันทึกการประชุม การเสนอข้อคิดเห็นต่างๆของสมาชิกจะถูกกำหนดโดยผู้ดำเนินการหรือประธาน ความเป็นอิสระในการปฏิสัมพันธ์อาจลดน้อยลงทั้งระหว่างสมาชิกด้วยกันและระหว่างคณะผู้ดำเนินการ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ที่ได้รับเอกสารสิทธิขณะมีการ ปฏิสัมพันธ์จะตกแก่แกนนำต่างๆ ผู้ที่แสดงความเด่นชัดของการเป็นผู้รู้และมีประสบการณ์ ผู้ที่มี สถานภาพทางสังคมเหนือกว่าบุคคลอื่นหรือสมาชิกชุมชนที่มีอีกสถานภาพในภาครัฐหรือเอกชนที่มีระดับเหนือกว่าสมาชิกทั่วไป

ในลักษณะปฏิสัมพันธ์ทั้ง 3 ลักษณะบางครั้งบุคคลที่เข้าร่วมปฏิสัมพันธ์ด้วยก็ไม่ใช่สมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนแต่เป็นสมาชิกในชุมชนที่อาศัยอยู่และเข้าร่วมปฏิสัมพันธ์ อาจจะโดยบังเอิญหรือตั้งใจก็ได้ การที่ชุมชนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายป่าชุมชนที่มีทุกชุมชนจัดการเกี่ยวกับป่า เข้าร่วมโดยภาพรวมทั้งชุมชน แต่โดยความเป็นจริงแล้วทุกคนในหมู่บ้านไม่ได้เป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชน ส่วนใหญ่ในการดำเนินกิจกรรมหรือการร่วมปฏิสัมพันธ์กับภายนอกจะมีเพียงกลุ่มผู้นำจำนวนหนึ่งเท่านั้น

แต่การปฏิสัมพันธ์ทั้ง 3 ลักษณะก็ถือว่าเป็นการพัฒนาศักยภาพของชุมชน เครือข่ายให้มีอำนาจต่อการจัดการเกี่ยวกับป่าในลักษณะร่วมกันเป็นเครือข่ายไม่โดดเดี่ยวและ ไร้ทิศทาง

2. เงื่อนไขปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายป่าชุมชน ให้มี พฤติกรรมที่แสดงออกไปในลักษณะใด

2.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ชุมชนเครือข่ายที่มีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์กาย ภาพเชื่อมติดต่อกันในลักษณะเชิงเขาต่อเชิงเขา หมู่บ้านต่อหมู่บ้านซึ่งจะเป็นลักษณะป่าผืน เดียวกันและลุ่มน้ำเดียวกันหรือชุมชนลุ่มน้ำ ทำให้สมาชิกในชุมชนเหล่านี้มีโอกาสพบปะ ปฏิสัมพันธ์ต่อกันเสมอ ด้วยการให้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันด้วยยังมีความ อุดมสมบูรณ์

ในปัจจุบันสภาพทรัพยากรธรรมชาติเปลี่ยนแปลงอาจจะด้วยจากธรรมชาติ หรือมนุษย์ก็ตาม การลดน้อยลงของทรัพยากรเกิดขึ้น เกิดการแก่งแย่งประโยชน์จาก ทรัพยากร การปฏิสัมพันธ์ที่ปกติอาจกลายเป็นความขัดแย้ง ความสัมพันธ์อาจถูกกระทบ

2.2 เส้นทางการคมนาคม ในอดีตการคมนาคมค่อนข้างลำบาก การไปมาหาสู่ กันระหว่างชุมชนมักจะใช้การเดินทางหรือเกวียนและจำเป็นต้องค้างคืนหมู่บ้านใกล้เคียง ทำให้มี การปฏิสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีการพบปะเยี่ยมเยียนพูดคุยตามถึงญาติพี่น้องบ้านของผู้มาพัก ค้างคืน ความสัมพันธ์เกิดขึ้นเป็นอย่างดี

ในปัจจุบันเส้นทางคมนาคมสะดวกสบายการเดินทางไม่จำเป็นต้องพัก ค้างคืน หากไม่มีกิจธุระจำเป็น เพราะสามารถไปกลับได้บ่อยครั้งประกอบกับความเจริญด้าน เทคโนโลยีการ สื่อสารมีโทรศัพท์สาธารณะ การติดต่อสื่อสาร ข่าวด่วน การนัดหมาย ใช้ เครื่องมือเหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์เปลี่ยนรูปแบบไป

2.3 ความเป็นเครือข่าย ในอดีตกลไกระบบความสัมพันธ์ทางเครือข่าย ไม่ว่าจะทางสายเลือดหรือโดยการแต่งงาน จะเข้มข้นด้วยสภาพสังคมเศรษฐกิจไม่เปลี่ยนแปลง การประกอบอาชีพยังอยู่ภายในหมู่บ้าน ระบบการผลิตยังอยู่ภาคการเกษตรเป็นหลัก โอกาส การปฏิสัมพันธ์กันมีโดยตลอดเพราะมีโอกาสพบปะกันเกือบทุกวัน

บางคนมีญาติต่างหมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดกันมักจะมีการอพยพไป อยู่หรือการแต่งงาน ทำให้มีการกระจายสายเลือดและมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดหรือทาง อ้อมดังกล่าว

แต่เนื่องจากสภาพสังคมเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงระบบผลิตภาคการเกษตร ไม่ได้ผลเหมือนอดีต สภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวย การประกอบอาชีพจึงเปลี่ยนไปกลายเป็นการแสวงหาอาชีพนอกชุมชน ในลักษณะเข้าไปเย็นหรือค้ามีดกลับ โอกาสที่จะร่วมปฏิสัมพันธ์ดังอดีตแทบไม่เกิดขึ้น การร่วมกิจกรรมชุมชนน้อยลงโดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางเครือญาติห่างเหินจากเดิม

2.4 เพื่อนหรือเพื่อนบ้าน การเป็นเพื่อนจะทำให้ง่ายต่อการปฏิสัมพันธ์ต่อกันความขัดแย้งมีน้อย การเป็นเพื่อนบ้านที่มีบ้านใกล้ชิดติดกันทำให้การปฏิสัมพันธ์เป็นไปในทางที่ดีหากต่างฝ่ายไม่มีความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์

ในการปฏิสัมพันธ์ลักษณะใดก็ตามบรรยากาศขณะปฏิสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับบุคคลที่ร่วมปฏิสัมพันธ์ หากบุคคลเหล่านั้นมีความใกล้ชิดติดกันลักษณะเพื่อนหรือเพื่อนบ้านบรรยากาศแห่งการขัดแย้งกันจะลดลง การปฏิสัมพันธ์จะเกิดผลดีในกิจกรรมต่อมา

2.5 อาชีพ อาชีพที่หลากหลายและนอกชุมชนจะทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ 2 ด้าน คือ บุคคลที่มีอาชีพเดียวกันจะมีปฏิสัมพันธ์บ่อยและเข้าใจกัน ส่งผลเฉพาะกลุ่มเดียวกัน อีกด้านหนึ่งการที่สังคมเศรษฐกิจเปลี่ยนจากการเกษตรไปสู่การรับจ้าง จึงทำให้เกิดการประกอบอาชีพนอกบ้านจึงทำให้กลุ่มคนสมาชิกเหล่านี้ไม่ค่อยมีโอกาสในการร่วมปฏิสัมพันธ์กับชุมชนดังอดีต เพราะเวลา โอกาสไม่เอื้ออำนวย

2.6 ความสัมพันธ์ของผู้นำ ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและธรรมชาติ หากมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันโดยตลอดจะทำให้บรรยากาศขณะมีการปฏิสัมพันธ์เกิดการสร้างสรรค์ ส่งผลต่อการจัดกิจกรรมหรือการปฏิสัมพันธ์ในครั้งต่อไป

การผูกขาดของผู้นำคนใดคนหนึ่งย่อมเกิดข้อขัดแย้งภายใน และจะส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน

2.7 ผลประโยชน์ร่วมกัน ในอดีตแนวคิดป่าผืนเดียวกันคนลุ่มน้ำเดียวกันเป็นระบบคิดของความเป็นหนึ่งเดียวกันในการใช้ประโยชน์ร่วมกันของทรัพยากรธรรมชาติ ที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์และปราศจากการแก่งแย่ง เป็นการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรมทำให้การปฏิสัมพันธ์เป็นไปด้วยดี

ปัจจุบันสภาพลมฟ้าอากาศเปลี่ยนแปลง จากแนวคิดป่าผืนเดียวกันคนลุ่มน้ำเดียวกันเปลี่ยนไป มีการแก่งแย่งผลประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านี้ทั้งจากภายในชุมชนระหว่างชุมชน เครือข่ายและภายนอกเครือข่าย กลายเป็นป่าบ้านของใครป่าบ้านของมันห้ามละเมิด จึงเกิดการพัฒนาขัดแย้งกันบ่อยๆ

2.8 องค์กรภายนอกส่วนใหญ่จะเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่มักจะใช้แนวคิดทางวิชาการมาถ่ายทอดประสบการณ์ความคิด สนับสนุนให้ชุมชนมีการพัฒนาทุกวิถีทางการนำข่าวสารทุก รูปแบบมาเป็นเครื่องมือ ทำให้ชุมชนได้รับข่าวสารข้อมูลที่เป็นจริงและชัดเจน ส่งผลต่อการปฏิสัมพันธ์ในเนื้อหาสาระเป็นไปอย่างถูกต้องและมีข้อยุติหรือข้อสรุปที่ชัดเจน

จากเงื่อนไขปัจจัยเหล่านี้ทำให้การปฏิสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม สถานการณ์และตัวแปรอื่นๆ ทำให้มีความหมายต่อความเข้มแข็งของชุมชนเครือข่าย

อภิปรายผล

การดำเนินชีวิตของชาวบ้านโคกตึกจะมีการพบปะสังสรรค์ การถกเถียงถึงปัญหาการทำมาหากิน การทะเลาะเบาะแว้งหรือการให้ความร่วมมือกันในการทำกิจกรรมของชุมชน ซึ่งพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านแสดงออกเป็นไปตามกลไกความสัมพันธ์ของชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมและการที่คนมีการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวย่อมเกิดจากการที่คนได้มาอยู่ร่วมกันมีความใกล้ชิดกัน ทำกิจกรรมร่วมกันซึ่งในชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนก็เช่นเดียวกัน มีการปฏิสัมพันธ์ต่อกันในหลายลักษณะ การศึกษาวิจัยปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายป่าชุมชน ครั้งนี้ พบว่า ในสังคมของชุมชนเครือข่ายสมาชิกย่อมมีการติดต่อ พบปะพูดคุย ได้แย้งกรณีความเห็นต่าง ๆ และพฤติกรรมอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะปฏิสัมพันธ์ที่มีการเกี่ยวข้องกันตลอดชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ ซึ่ง อุทัย หิรัญโต (2519, หน้า 130) สรุปว่า การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นพวกทำให้ตลอดชีวิตจึงต้องมีความสัมพันธ์กัน ปฏิสัมพันธ์ต่อกันกับคนอื่น ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมและในเครือข่ายป่าชุมชน จะพบลักษณะของการปฏิสัมพันธ์กันในหลายลักษณะแต่ละลักษณะก็จะมีลักษณะเฉพาะ

จากการศึกษาพบว่า ในชุมชนเครือข่ายป่าชุมชน สมาชิกจะพบปะกันในทุกโอกาสทุกสถานที่ เป็นการพบกันโดยบังเอิญในลักษณะเป็นไปตามธรรมชาติ การปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้จะเป็นการ ทักทายพูดคุยกันในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเครือข่ายป่า ชุมชนและเรื่องอื่น ๆ ซึ่งโอกาสของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันจะมีมาก อย่างอิสระ จึงทำให้เนื้อหาสาระหลากหลายและผสมผสานกัน

บางครั้งการปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้เป็นเพียงการบอกกล่าวจากบุคคลหนึ่งไปสู่อีกบุคคลหนึ่งหรือเป็นการโต้ตอบการแสดงความคิดเห็นกันอย่างลอย ๆ โดยไม่ต้องการคำตอบ บาง

ครั้งก็เป็นการต่อยอดเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งคิดพิจารณาและไปขยายผลความคิดให้กับบุคคลอื่นๆ ในบางกรณีอาจจะมีการนัดหมายกันในโอกาสต่อไป

จากเงื่อนไขของการดำเนินชีวิตดังกล่าวและพฤติกรรมที่แสดงออกผู้ศึกษาพบว่า ปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้ เนื้อหาสาระและระยะเวลาขึ้นอยู่กับบุคคลที่ร่วมปฏิสัมพันธ์กันว่ามี สถานภาพทางสังคมระดับไหน หากบุคคลใดบุคคลหนึ่งมีสถานภาพทางสังคมเหนือกว่า เช่น เป็นผู้นำชุมชน กรรมการป่าชุมชน แกนนำ เป็นต้น เป็นผู้เปิดประเด็นการพูดคุย การ ปฏิสัมพันธ์อาจใช้เวลานาน ถึงแม้ว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะมีภารกิจที่ต้องทำก็ตามเพราะเกิดความเกรงใจ แต่ถ้าเป็นระดับสมาชิกธรรมดาระยะเวลาของการปฏิสัมพันธ์อาจจะสั้นหรือนานซึ่งก็แล้ว แต่ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย

อีกลักษณะหนึ่งพบว่า ในชุมชนเครือข่ายจะมีการปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้ค่อนข้างบ่อย และเกิดขึ้นเสมอไม่ว่าจะเป็นร้านขายของชำ ศาลาพักร้อนกลางบ้าน ใต้ถุนบ้าน ศาลาวัด ฯลฯ จะเป็นการ พบปะกันลักษณะกลุ่มย่อย ส่วนมากผู้ร่วมปฏิสัมพันธ์จะมีจุดร่วมของความคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนในแนวเดียวกัน บางคนเข้าร่วมวงปฏิสัมพันธ์เป็นผู้ฟังเฉย ๆ ไม่แสดงความคิดเห็นใด ๆ เพราะไม่ใช่สมาชิกป่า ชุมชน และในขณะที่มีการปฏิสัมพันธ์กันนั้นจะมีบุคคลที่มี พฤติกรรมแสดงออกถึงความเป็นผู้นำทางความคิด หรือเสมือนหนึ่งเป็นประธาน บุคคล ผู้นั้น อาจเป็นผู้อาวุโส ผู้ที่มีประสบการณ์ ผู้มีฐานะดี หรือมีสถานภาพทางสังคมเหนือกว่าคนในกลุ่มปฏิสัมพันธ์นั้น ซึ่งมักจะมิบทบาทในการเปิดประเด็นปัญหา สรุปรายข้อสนทนา ประนีประนอม หากมีการโต้เถียงขัดแย้งหรือการยุติและนัดหมายที่จะปฏิสัมพันธ์ในครั้งต่อไป แต่ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ขณะมีการปฏิสัมพันธ์สมาชิกมีโอกาสปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมาก แต่บางครั้งก็ขึ้นอยู่กับบุคคลที่มีหน้าที่ว่าเป็นประธาน ซึ่งอาจจะผูกขาดมากกว่าคนอื่นด้วยความเกรงใจ ซึ่งบุคคลผู้นั้นอาจเป็นผู้อาวุโส ผู้นำธรรมชาติ หรือผู้ที่เป็นแกนนำของชุมชน การปฏิสัมพันธ์ ลักษณะนี้เป็นลักษณะกึ่งทางการ

บางครั้งพบว่าการปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้ ขณะปฏิสัมพันธ์บางคนเข้าร่วมโดยไม่ตั้งใจ แต่บังเอิญอยู่ในสถานที่นั้นหรือไปกับคนอื่น และอาจจะนั่งคุยกันอยู่ก่อนแต่มีสมาชิกอื่น ๆ เข้ามาสมทบเพิ่มขึ้นและกลายเป็นกลุ่มย่อย ทำให้เนื้อหาสาระของการปฏิสัมพันธ์ที่เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไปกลับไปเป็นเรื่องป่าชุมชนหรือสถานการณ์อื่น ๆ รอบชุมชนที่เกี่ยวกับการจัดการป่า ผลจากการปฏิสัมพันธ์อาจจะส่งผลในทางบวกหรือลบต่อบรรยากาศการปฏิสัมพันธ์ในลักษณะอื่น หากมีการขัดแย้งและพาดพิงไปถึงบุคคลอื่น ๆ

ส่วนอีกลักษณะหนึ่งที่ต่างจาก 2 ลักษณะนั้น พบว่าการปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้จะมีไม่บ่อยนัก ด้วยเหตุที่การจะเกิดปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้ได้ก็ต่อเมื่อชุมชนเครือข่ายต้องการ สิ่งที

ยึดถือเป็นระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ ของการจัดการป่าชุมชน ประชามติ ข้อตกลงที่เกี่ยวข้อง กับผลประโยชน์ของชุมชนข้อพิพาทภายในชุมชนและระหว่างชุมชนเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการ ละเมิดสิทธิป่าของกันและกัน หรือการวางแผนเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนเครือข่ายอื่น ๆ การ ปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้สมาชิกทั่ว ๆ ไปมีโอกาสน้อยกว่าปกติ แต่ จะมีการปฏิสัมพันธ์กับผู้ดำเนินการ ประธานหรือบุคคลอื่นที่แสดงพฤติกรรมนำความคิดมาก กว่าเพราะจุดร่วมของความคิดเห็นจะอยู่กับบุคคลดังกล่าว ซึ่งคล้ายกับเป็นศูนย์รวมของการ มีปฏิสัมพันธ์ขณะนั้นและบรรยากาศขณะมีการปฏิสัมพันธ์จะปรากฏเป็นแบบใดก็ขึ้นอยู่กับ วาระเนื้อหาและวิธีการของผู้ดำเนินการ

การปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้จะมีสมาชิกเข้าร่วมปฏิสัมพันธ์มากกว่าทุกลักษณะ และ บางครั้งจะมีบุคคลอื่นภายนอกชุมชนที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับป่าหรือข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับ เนื้อหาสาระในครั้ง นั้น ๆ โดยบทบาทอาจได้รับเชิญให้มาแสดงความคิดเห็นชี้แจง โน้มน้าว จิตสำนึก หรือให้ข้อเท็จจริงตามประเด็น ส่วนบุคคลที่เป็นภาครัฐจะเป็นผู้ชี้ขาดในบางกรณี และทำให้การปฏิสัมพันธ์มีบรรยากาศจริงจัง เพราะมีบุคคลที่หลากหลายและจะมีการบันทึก เป็นหลักฐานหลังจากการปฏิสัมพันธ์สิ้นสุดลง และมีผลต่อการปฏิสัมพันธ์ในครั้งต่อไป

บางครั้งการปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้จะเกิดความขัดแย้ง ได้เถียงอย่างรุนแรง หากมีการ นำผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้อง

ในด้านเงื่อนไข ปัจจัย ต่าง ๆ ที่ส่งผลทำให้การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่าย ป่าชุมชนเป็นไปในลักษณะใดนั้น พบว่า มีประเด็นสำคัญบางประเด็นที่สนับสนุนกรณีซึ่ง เงื่อนไขปัจจัยเหล่านี้จะทำให้การปฏิสัมพันธ์มีลักษณะแตกต่างจากอดีตหรือเบี่ยงเบนไป

เนื่องจากชุมชนเครือข่ายที่ศึกษาเป็นหมู่บ้านที่ใกล้เคียงกันตามแนวยาวของเชิงเขา ซึ่งพบว่าอาณาเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์มีการเชื่อมต่อกันในลักษณะเชิงเขาต่อเชิงเขา และลำห้วย ทอดยาวต่อกันผ่านหลายหมู่บ้าน ทรัพยากรที่อยู่ในป่าเป็นลักษณะเดียวกัน การเก็บเกี่ยว ผลประโยชน์เพื่อยังชีพเป็นลักษณะป่าหน้าห้วย ไม่มีการแบ่งเขตป่าที่ชัดเจนเพราะความอุดม สมบูรณ์และอาศัยลำห้วยเดียวกันหรือต่อเชื่อมกันในการเกษตรเป็นลักษณะแนวคิปป่าฝืนเดียว กันหรือชุมชนลุ่มน้ำเดียวกัน

การหาขอป่าของชาวบ้านใกล้เคียงมักจะมีการพบปะกันอยู่เสมอในเขตพื้นที่ป่าซึ่ง ไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นป่าฝืนไหนเพราะทุกคนคิดเหมือนกันว่าเป็นป่าเดียวกัน นั่นคือ “แนวคิปป่าฝืนเดียวกัน” ในอดีตจึงไม่มีกรณีรุกกล้าเขตป่าเหมือนปัจจุบัน

ปัจจุบันเกิดกรณีขัดแย้งการละเมิดบุกรุกป่าของแต่ละบ้าน ซึ่งเป็นการแบ่งป่าบ้าน ใครบ้านมัน การปฏิสัมพันธ์จึงเปลี่ยนไปในลักษณะของความขัดแย้งมากกว่าในอดีต

ในอดีตถนน เส้นทางคมนาคม ลำบากเป็นทางเกวียน การไปมาติดต่อค้าขายในหมู่บ้านใกล้เคียงต้องใช้เวลา มักจะมีการหยุดพักค้างคืนที่บ้านญาติหรือเพื่อน หรือผู้ที่สนิทสนม ทำให้มีการปฏิสัมพันธ์เสมอเพราะเป็นการมาเยี่ยมเยียนกัน

ปัจจุบันการคมนาคมสะดวกสามารถเดินทางติดต่อกันได้รวดเร็วไม่จำเป็นต้องพักค้างคืนทำให้ปฏิสัมพันธ์ลักษณะนี้ลดน้อยลง และมีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีเข้าสู่ชุมชน เช่น การมีโทรศัพท์สาธารณะที่ติดต่อกันได้รวดเร็ว เป็นต้น

ในอดีตชาวบ้านจากหนองเหียงจะไปบ้านทุ่งยาวผ่านบ้านห้วยม้าโค้ง บ้านน้ำปุด (พ) บ้านหนองหล่ม บ้านป่าปวยและบ้านทุ่งยาว ซึ่งจะต้องใช้เกวียนและเส้นทางก็ผ่านลำห้วยเลาะตามป่าเชิงเขาว่าจะถึงบ้านทุ่งยาว จำเป็นต้องค้างคืนบ้านหนองหล่มจึงทำให้การปฏิสัมพันธ์เป็นอีกลักษณะหนึ่งค่อนข้างมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นมากกว่าปัจจุบัน

ส่วนทางด้านความสัมพันธ์ทางเครือญาติซึ่งถือว่าเป็นกลไกระบบความสัมพันธ์ของสังคมชนบท พบว่า การมีญาติมากไม่ว่าจะทางสายเลือดหรือทางอ้อมโดยการแต่งงานภายในชุมชนหรือข้ามหมู่บ้านย่อมมีการผูกพัน การปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างปกติและอบอุ่น มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การนับญาติกันทำให้มีความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัยในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2537, หน้า 30) ได้สรุปถึงความสัมพันธ์ของชุมชนใกล้เคียงและความสัมพันธ์ของเครือญาติที่อยู่ต่าง ชุมชนว่า การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติให้เหนียวแน่นจะก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ในลักษณะของการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ มาซาคิ โอชิยาม่า (2538, หน้า 104) สรุปว่า การได้รับอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจส่งผลให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของชุมชน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ห่างเหินไปจากเดิม

บางกรณีพบว่า การปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกเครือข่ายขึ้นอยู่กับความเป็นผู้นำ ซึ่งหมายความว่าผู้นำทั้งที่เป็นทางการและที่เป็นธรรมชาติอย่างมีพฤติกรรมอย่างไร ความเชื่อถือต่อผู้นำเหล่านั้นอยู่ในระดับใด ความเปลี่ยนแปลงของผู้นำส่งผลต่อความสัมพันธ์ของสมาชิก การอยู่เบื้องหลังของผู้นำต่อกลุ่มผลประโยชน์จะทำให้การปฏิสัมพันธ์เป็นลักษณะของความขัดแย้ง หากผู้นำไร้คุณธรรมและจิตสำนึกในความเป็นผู้นำอย่างแท้จริง ในระยะต้นผู้นำจะได้รับความเชื่อถือ ได้รับการยอมรับหากแต่ผู้นำมีพฤติกรรมตรงข้ามในการให้การสนับสนุนกลุ่มผู้มีอิทธิพลและร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ที่เอื้อต่อนายทุน ซึ่งทำให้เกิดการเรียกร้องเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีข้อขัดแย้ง เช่น กรณีบ้านหนองเหียง ชุมชนไม่มีอำนาจต่อรองในการเรียกร้องสิทธิเหนือป่าชุมชน ทำให้การยอมรับนับถือของความเป็นผู้นำลดลงเพราะผู้นำขาดจิตสำนึกของความเป็นชุมชนของตนเอง ซึ่ง สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์ (2535, หน้า 48) สรุปว่า การที่บุคคลจะได้

รับการยอมรับให้เป็นผู้นำหรือได้รับความเคารพเชื่อฟังให้เกียรติกัน บุคคลผู้นั้นจะต้องมีลักษณะเด่น เช่น เป็นผู้มีคุณธรรม มีบารมี มีภูมิปัญญาความรู้และจิตสำนึกในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้และรักษาผลประโยชน์ของชุมชนอย่างแท้จริง

ในชุมชนเครือข่ายได้พบวงจรของความสัมพันธ์ในเชิงระบบอุปถัมภ์ซึ่งระบบนี้จะอยู่ในทุกสังคมและไม้อาจที่จะขจัดได้ ซึ่งระบบอุปถัมภ์แฝงอยู่อย่างที่เราปฏิบัติไม่ได้ ระบบอุปถัมภ์ไม่ว่าทั้งแนวตั้งและแนวนอนต่างมีอิทธิพลครอบงำในจิตใต้สำนึกของสมาชิกในชุมชน การได้รับความช่วยเหลือไม่ว่ารูปแบบใด และผู้ที่เป็นเป้าหมายของการอุปถัมภ์ไม่ปฏิเสธยอมเกิดระบบคุณค่าของการมีบุญคุณต่อกัน เช่น การให้ยืมเงินแก่ผู้ยังยึดอาชีพตัดไม้โดยไม่เอาดอกเบี้ย และการให้ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ

การปฏิสัมพันธ์ที่จะมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนหรือผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลักอาจเบี่ยงเบน หากการปฏิสัมพันธ์นั้น ๆ อยู่ภายใต้กลุ่มบุคคลที่อยู่ในวงจรของระบบอุปถัมภ์ จะทำให้การ ปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกมาในลักษณะก้าวร้าวรุนแรงปฏิเสธ และจะส่งผลต่อการยอมรับมติของสังคมและทำให้เกิดความไร้ระเบียบของสังคมในที่สุด ซึ่งหมายความว่ารับความช่วยเหลือจากเขาแล้วก็ต้องเข้าข้างเขา ซึ่งเป็นเรื่องของบุญคุณ ซึ่งบางครั้งชุมชนเองก็ทำอะไรไม่ได้เพราะสภาพทางสังคมเหนือกว่า

นอกจากนี้ที่พบในชุมชนกลุ่มบุคคลจะมีส่วนอย่างยิ่งในการที่ทำให้การปฏิสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะใด ซึ่งพบใน 3 กลุ่ม

- กลุ่มผู้นำ แกนนำ หรือผู้ที่มีบทบาทอย่างชัดเจนในชุมชน ถือว่าเป็นสมาชิกระดับสูง มีการปฏิสัมพันธ์แต่ละครั้งจะเป็นผู้มีสิทธิมีเสียงมากกว่า สมาชิกอื่นและส่วนมากจะได้รับการยอมรับจากสมาชิก

- กลุ่มคนที่เป็นสมาชิกทั่วไปซึ่งจะมีส่วนในการสนับสนุนแสดงพลังขับเคลื่อนในชุมชน การมีปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มนี้จะอยู่ที่การให้โอกาสระดับไหน อาจเป็นบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โดยตรง หรือมีจุดร่วมของแนวคิดชุมชน กลุ่มคนกลุ่มนี้จะทำให้ปฏิสัมพันธ์แปรเปลี่ยนไปตามเนื้อหาสาระและบรรยากาศ

- กลุ่มคนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกโดยตรง เป็นกลุ่มคนที่มีภาระกิจไม่สอดคล้องกับบุคคลอื่น โอกาสนี้และช่วยเวลาไม่เอื้ออำนวยแต่กลุ่มคนนี้มีพฤติกรรมใน 2 ลักษณะ คือ พฤติกรรมที่เฉย ๆ ไม่แสดงความคิดเห็น แต่เข้าร่วมกิจกรรมตามโอกาสและไม่ขัดแย้งใครๆ อีกพฤติกรรมหนึ่งคือ คอยดูผลการดำเนินกิจกรรมของชุมชน หากเป็นประโยชน์ต่อตนเองก็จะเข้าร่วมกิจกรรมหรือแสดงความคิดเห็น หากตรงข้ามก็จะนิ่งเฉย

แสดงให้เห็นว่า การเป็นชุมชนเครือข่ายป่าชุมชนมิได้หมายความว่า ทุกคนในชุมชนจะต้องเป็นสมาชิกเครือข่ายซึ่งก็ต้องขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของความเป็นชุมชนและเงื่อนไขต่าง ๆ

จากการพบกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่ม ในชุมชนเครือข่ายป่าชุมชนแสดงให้เห็นถึงระบบกลไกความสัมพันธ์ดั้งเดิมของสังคมชนบทเปลี่ยนแปลงในอดีตความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจะมีความสัมพันธ์เหนียวแน่นความเป็นเครือญาติ ความเป็นเพื่อนและเพื่อนบ้าน การทำอาชีพ การเกษตรเดียวกันและการอาศัยผลประโยชน์จากป่าร่วมกัน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจส่งผลต่อการปฏิสัมพันธ์บางช่วงห่างเหิน เกิดความขัดแย้งขึ้น การมีกฎระเบียบของชุมชนเพื่อควบคุมชุมชนทำให้ความสัมพันธ์ดั้งเดิมเปลี่ยนไป ซึ่ง พิสมัย วิบูลสวัสดิ์ และคณะ (2522, หน้า 187) สรุปว่า การที่สมาชิกในชุมชนแต่ละชุมชนมีความสัมพันธ์กันในแบบความสัมพันธ์ดั้งเดิมจะส่งผลให้เกิดการรวมตัวกัน ร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายป่าชุมชนพบว่า การเริ่มก่อตัวเป็นเครือข่ายและการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายย่อยต่างๆ ผู้เครือข่ายขนาดใหญ่ซึ่งเป็นผลจากลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ที่เป็นตัวทำให้เกิดองค์ความรู้และเกิดการพัฒนาและภายในเครือข่ายก็ยังมี กิจกรรมดำเนินอยู่ในลักษณะเฉพาะของปัญหา ซึ่งการศึกษาเครือข่ายป่าชุมชนภายใต้กรอบวิจัยนี้ ในระยะเริ่มต้นการดำเนินกิจกรรมยังไม่ชัดเจนเท่าที่ควร แต่ในปัจจุบันดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายย่อยต่างๆ มีการรวมพลังเพื่อเพิ่มศักยภาพสู่การประกาศเป็นสมาชิกป่าชุมชน ซึ่งน่าจะมีอำนาจต่อรองมากขึ้นกว่าเดิม สิ่งที่จะควรให้ความสำคัญและพิจารณาจากผลของการมีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ คือ

1. ชุมชนมีศักยภาพเพียงพอต่อการจัดการทรัพยากรในชุมชนเองหรือไม่ หรือเป็นไปตามกระแส พร้อมทั้งการได้รับแรงสนับสนุนจากบทบาทหน่วยงานของรัฐ ที่จะต้องพยายามทำความเข้าใจในกระบวนการของชาวบ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ที่จะเป็นการเพิ่มศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ ในการเรียกร้องสิทธิโดยชอบธรรมในทรัพยากรชุมชนในลักษณะองค์รวม มีความสัมพันธ์กันเพื่อความเข้มแข็งและมีศักยภาพ

2. ความจริงจังและจริงใจของแกนนำในระดับต่างๆ ซึ่งหมายถึงจิตสำนึกที่จะปกป้องดูแลรักษาทรัพยากร โดยเฉพาะป่าชุมชนอย่างแท้จริง มิใช่ดำเนินไปตามกระแสในระลอกหนึ่งแล้วเงียบหายไป โดยเฉพาะในชุมชนที่เกิดปัญหาซึ่งปัจจุบันได้มีการผลักดันให้เป็น

ปัญหาารวมของภาคเหนือโดยมีองค์กรเครือข่ายหลายเครือข่ายดำเนินการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพและพลังที่จะดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียกร้อง พรบ.ป่าชุมชน ฉบับสมบูรณ์และเป็นธรรม

3. การดำเนินกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเกาะติดกับสถานการณ์ถึงแม้ว่าจะกลายเป็นปัญหาเย็นที่ดำเนินไปตามระดับของกระแสสังคมควรดำเนินในหลายรูปแบบ และที่สำคัญคณะทำงานต้องสร้างเครือข่ายที่ชัดเจนและดำเนินการลักษณะแม่ข่าย

4. การให้ความสำคัญของรูปแบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะใด ที่ส่งผลประโยชน์มากที่สุดต่อการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายป่าชุมชน

ทั้งนี้และทั้งนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์อันดีของชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนที่จะบ่งชี้ถึงลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ และจะต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยถึงศักยภาพขององค์กรเครือข่ายย่อยต่างๆ ในรูปแบบลักษณะของปฏิสัมพันธ์กว้างที่ส่งผลโดยตรงในการพัฒนาไปสู่องค์กรเครือข่ายขนาดใหญ่ เช่น องค์กรเครือข่ายสมัครใจคนจน องค์กรเครือข่ายเกษตรกรรมรายย่อยและองค์กรเครือข่ายสมัครใจป่าชุมชน เป็นต้น

2. ควรศึกษาถึงลักษณะองคร่วมและมีความสัมพันธ์กัน โดยศึกษาของการปฏิสัมพันธ์ขององค์กรเครือข่ายขนาดใหญ่ดังกล่าว และผลของการปฏิสัมพันธ์ทุกรูปแบบส่งผลอย่างไรในการสร้างอำนาจต่อรอง